

**LEFAPHA LA TIRELOPUSO LE TSAMAISO
REPHABOLEKI YA AFORIKA BORWA**

**MOSUPATSELA GO YA KA KAROLO 14
YA MOLAO WA TSWELETSO YA
PHITLHELELO YA TSHEDIMOSETSO,
2000 (MOLAO 2 WA 2000)**

LENANE LA DITENG

1. Maitlhomō a Mosupatsela ono
2. Ditlhaloso
3. Ditiro tsa Lefapha
4. Thulaganyo ya tsamaiso ya Lefapha
5. Dintlha tsa kgolagano tsa Motlhankedi wa Tshedimose tso le Motlatsamotlhankedi wa Tshedimose tso
6. Kaelo ya Khomishene ya Ditshwanelo tsa Botho ya Aforika Borwa e e ka ga ka moo PAIA e diriswang ka teng
7. Direkoto
 - 7.1 Tlhaloso ya ditlhogo tse Lefapha le tshotseng direkoto tsa tsona le mefuta ya direkoto tse di tshotsweng ka setlhogo sengwe le sengwe
 - 7.2 Direkoto tse di fitlhelegang ka botsona
 - 7.3 Tsela ya go dira kopo
8. Deitha le tshedimose tso ya metswedithuso ya setho ya puso
9. Ditirelo tse di fitlhelwang ke setšhaba
10. Thulaganyetso e e letlang bonnaleseabe mo go tlangweng ga dipholisi le mo tiragatsong ya ditiro
11. Ditopotshwanelo tse di leng teng mabapi le ditiro tse di seng mo molaong kgotsa ditlogelo tse di dirilweng ke badiredipuso
12. Tshedimose tso e nngwe e e neetsweng go ya ka karolo 14(1)(i) ya PAIA
13. *Protection of Personal Information Act, 2013* (Molao 4 wa 2013) (“POPIA”)
14. Go tlhabololwa le phitlhelelo ya Mosupatsela ono jaaka go umakilwe mo karolong 14(2) ya PAIA

1. MAITLHOMO A MOSUPATSELA ONO

- 1.1 Go ya ka karolo 32(1) ya Molaotheo wa Rephaboleki ya Aforika Borwa, 1996 (o o kaiwang fano jaaka "Molaotheo"), motho mongwe le mongwe o na le tshwanelo ya phitlhelelo ya tshedimose tso efe e e tshotsweng ke Puso le tshedimose tso efe e e tshotsweng ke motho yo mongwe e e tlhokegang mabapi le tshireletso ya ditshwanelo dife. Molao wa Tsweletso ya Phitlhelelo ya Tshedimose tso, 2000 (Molao 2 wa 2000) (o o kaiwang fano jaaka "PAIA"), ke molao wa bosetšhaba o o dirilweng molao go tsenya mo tirisong tshwanelo ya phitlhelelo ya tshedimose tso jaaka go tsenyeleditswe mo karolong 32 ya Molaotheo.
- 1.2 Go ya ka PAIA, Maaforikaborwa otlhe a na le tshwanelo ya go fitlhelela direkoto tse di tshotsweng ke Puso, go akaretsa le mafapha a puso, le ditlamo tsa poraefete. Tse di latelang, gareng ga tse dingwe, ke dingwe tsa maitlomo ao PAIA e batlang go a fitlhelela:
- (a) Go netefatsa gore Puso e tsaya karolo mo go tswelletseng mokgwatlwaelo wa ditshwanelo tsa botho le bosiamisi jwa loago;
 - (b) go rotloetsa botlhokabofitlha le go tlhoma ditsela kgotsa ditsamaiso tsa boithaopo le tse di pateletswang ke molao tse di tsenyang mo tirisong tshwanelo ya phitlhelelo ya tshedimose tso ka tsela e e bonako, e e sa tureng e bile e nonofile; le
 - (c) go tswelletsa ponagaletso, botsayamaikarabelo le puso e e nonofileng ya ditlamo tsotlhe tsa puso le tsa poraefete, ka go maatlafatsa le go ruta motho mongwe le mongwe go tlhaloganya ditshwanelo tsa gagwe go ya ka PAIA gore a diragatse ditshwanelo tsa gagwe mabapi le ditlamo tsa puso le tsa poraefete, go tlhaloganya thulaganyo ya ditiro tsa ditlamo tsa puso, le go sekaseka ka tsenelelo le go tsaya karolo mo tseong ya ditshwetso ka ditlamo tsa puso tse di amang ditshwanelo tsa gagwe.
- 1.3 Go ya ka karolo 9(b)(i) ya PAIA, tshwanelo ya phitlhelelo ya tshedimose tso e go ya ka ditekanyetso tse di tshegeditsweng ka mabaka, go akaretsa le, mme go sa lekanyetswa go, ditekanyetso tse maikaelelo a tsona e leng tshireletso e e utlwagalang ya bonosi, khupamarama ya kgwebo le puso e e nonofileng, e e matsetseleko e bile e siame. Nngwe ya maitlomo a PAIA, ke go lepanya tshwanelo ya phitlhelelo ya tshedimose tso ya modirakopo le tshwanelo, ya Lefapha, go gana phitlhelelo eo go ya ka mabaka kgotsa

kgano e e bonetsweng pele mo Kgaolong 4 ya PAIA.

- 1.4 Go ya ka karolo 14 ya PAIA, ditlamo tsotlhe tsa puso di tlokega go dira mosupatsela wa tshedimosetso go thusa motho mongwe le mongwe yo o batlang go fitlhelela direkoto tsa setlamo sa puso. Maitlhamo a Mosupatsela ono ke go tlamela ka tshedimosetso go thusa le go netefatsa gore dikopo tsotlhe tsa phitlhelelo ya tshedimosetso di sekasekwa ka nonofo le matsetseleko mme ka go dira jalo go tsweliswa maitlhamo le maikaelelo a PAIA.

2. DITLHALOSO

Mo Mosupatseleng ono, lefoko kgotsa tlhagiso e bokao bo e neilweng go ya ka PAIA, e nna le bokao jo e bo neilweng ntle le fa lemorago le kaya ka mokgwa osele—

“**setlhogo sa deitha**” se kaya motho yo tshedimosetso e e ka ga gago e mo rayang;

“**Lefapha**” le kaya Lefapha la Tirelopuso le Tsamaiso;

“**motlhankedi wa tshedimosetso**” o kaya Mokaedikakaretso wa Lefapha;

“**Mosupatsela**” o kaya mosupatsela ono o o rulagantsweng go ya ka karolo 14 ya PAIA;

“**modirakopo ka namana**” o kaya motho yo o kopang go fitlhelela rekoto e e nang le tshedimosetso ya modirakopo ka boena;

“**rekoto**” e kaya tshedimosetso nngwe le nngwe e e rekitilweng, go sa kgathalesege gore ke ya mofuta ofe kgotsa go dirisitswe mokgwa ofe, e e diragatswang kgotsa e e ka fa tlase ga taolo ya Lefapha, go sa kgathalesege gore e tlamilwe ke Lefapha kgotsa nnyaa;

“**kopo**” e kaya kopo ya go fitlhelela rekoto ya Lefapha;

“**modirakopo**” o kaya motho yo o dirang kopo ya go fitlhelela rekoto ya Lefapha e bile o akaretsa motho ofe yo o dirang mo boemong jwa motho yoo kgotsa modirakopo; le

“**SAHRC**” e kaya Khomišene ya Ditshwanelo tsa Botho ya Aforika Borwa.

3. DITIRO TSA LEFAPHA

- 3.1 Lefapha le thusa Tona ya Tirelopuso le Tsamaiso (“Tona”) ka merero ya pholisi e e amanang le tirelopuso, go ya ka ditlhokego tse di tthalositsweng mo Molaotheong le mo melaong e mengwe e e diriswang.
- 3.2 Ditlhokego tse di maleba tsa Semolaotheo le tsa melao e mengwe tse di umakilweng fa godimo, di tswa mo Kgaolong 10 ya Molaotheo, eo e leng ka ga merero e e amanang le tsamaiso ya puso.
- 3.3 Karolo 195 ya Molaotheo e laela gore tsamaiso ya puso e tshwanetse go buswa ke meetlo le meono e e fitlhelwang mo Molaotheong, eo e akaretsang meono e e latelang:
- (a) Maemo a a kwa godimo a maitsholo a seporofešenale a tshwanetse go tsweliswa le go tsholwa.
 - (b) Tiriso ya ditlamelo e e nonofileng, e e somarelang e bile e le matsetseleko e tshwanetse go tsweliswa.
 - (c) Tsamaiso ya puso e tshwanetse go sekamela mo tlihabololong.
 - (d) Ditirelo di tshwanetse go tlamelwa ntle le go tsaya letlhakore, ka tshiamo, ka tekatekano le ntle le kgobeletlo.
 - (e) Ditlhokego tsa batho di tshwanetse go tsibogelwa, e bile baagi ba tshwanetse go rotloetswa go tsaya karolo mo go dirweng ga pholisi.
 - (f) Tsamaiso ya puso e tshwanetse go rwala maikarabelo.
 - (g) Ponalatsego e tshwanetse go tlihotlheletswa ka go tlamela baagi ka tshedimosetso e e mo nakong, e e fitlhelegang e bile e nepagetse.
 - (h) Taolo e e siameng ya metswedithuso ya setho le ditiragatso tsa tlihabololo ya ditiro, go fitlhelela bokgoni jo bo feletseng jwa batho, e tshwanetse go rotloetswa.
 - (i) Tsamaiso ya puso e tshwanetse go emelela ka bophara batho ba Aforika Borwa, ka ditiragatso tsa taolo ya ditiro le badiri tse di ikaegileng mo bokgoning, bonnalemaikarabelong, tshiamong, le tlhoko ya go siamisa botlhokatekatekano jwa mo malobeng go fitlhelela kemelelo e e akaretsang.
- 3.4 Karolo 197 ya Molaotheo e ka ga ditaello tse di rileng tsa tirelopuso. Karolo 197 e laela gore—
- (a) tirelopuso e tshwanetse go dira, le go rulaganngwa, go ya ka molao wa bosetšhaba;
 - (b) dipeelo le mabaka tsa tiro mo tirelopusong di tshwanetse go laolwa ka molao wa bosetšhaba; le

- (c) dipuso tsa diporofense di rwala maikarabelo a go batlwa, go thapiwa, go tlhatloswa, go sutiswa le go belesetswa ga badiredipuso mo ditsamaisong tsa tsona mo letlhomesong la maemo le ditlwaelo tse di tshwanang tse di diriswang mo tirelopusong.

3.5 Melao ya bosetšhaba le letlhomeso la ditlwaelo le maemo e e bonelwang pele mo karolong 197 ya Molaotheo, e tswa mo *Public Service Act, 1994* (Kgoeletso 103 ya 1994) (“PSA”). PSA e ka ga dithata le ditiro tsa Tona. PSA e tlamela Tona ka dithata le ditiro tsa go —

- (a) dira ditlwaelo le maemo tsa merero e e amanang le ditiro, dithulaganyo tsa tsamaiso, mabaka a tirelo, ditiragatso tsa tiro, boitekanelo le botsogo jwa badiri, taolo ya tshedimosetso, puso ya seileketeroniki, tshiamo, maitsholo, boitshwaro, kemokgatlanongbobodu, phetolo, pusetsetshiamong le botlhami;
- (b) dira ditlhomamiso tse di amanang le tshutisetso ya ditiro kwa mafapheng;
- (c) gakolola Moporesidente le bothati jwa khuduthamaga mo mererong e e amanang le tirelopuso, dithulaganyetso tsa go batla badiri kgotsa ditiragatso tsa tiro tse di mabapi le makala a puso le megolo le mabaka a go thapiwa ga batlhankedi ba boto efe, setheo kgotsa setlamo sefe; le
- (d) dira melawanataolo, go rebola ditlhomamiso le ditaello.

3.6 Mo godimo ga PSA, *Public Administration Management Act, 2014* (Molao 11 wa 2014) (“PAMA”) e ikaelela go—

- (a) tsweletsa meetlo le meono e e fitlhelwang mo karolong 195 ya Molaotheo;
- (b) tlamela mabapi le tlhabololo ya bokgoni le katiso;
- (c) tlhoma Lekala la Maitsholo, Thuso ya Setegeniki ya Tshiamo le Kgalemo la Tsamaiso ya Puso; le
- (d) tlhoma Ofisi ya Maemo le Kobamelo.

3.7 Go ya ka karolo 16 ya PAIA, Tona o neilwe maatla go rebola ditlwaelo le maemo go ralala makala a mararo a puso, e leng puso ya bosetšhaba, ya diporofense le ya selegae, ao a akaretsang, gareng ga tse dingwe—

- (a) tsweletso ya meetlo le meono e e kailweng mo karolong 195(1) ya Molaotheo;
- (b) tlhabololo ya bokgoni le katiso;
- (c) dithekenoloji tsa tshedimosetso le tlhaeletsano mo tsamaisong ya puso;

- (d) tshiamo, maitsholo le kgalemo;
- (e) tshenolo ya dikgatlegelo tsa ditšhelete;
- (f) ditsela tsa go tokafatsa nonofo le bokgoni jwa ditheo; le
- (g) tshenolo ya tshedimose tso e e amanang le kgato ya kgalemo e e letetsweng le ditsamaiso tse di konoseditsweng tse mo go tsona modiri a bonweng molato.

4. THULAGANYO YA TSAMAISO YA LEFAPHA

4.1 Lefapha le na le makala a le matlhano, jaaka go tlhagisitswe fa tlase:

- (a) **Taolo ya Metswedithuso ya Setho le Tlhabololo** le rwala maikarabelo mabapi le togamaano ya metswedithuso ya setho, taolo ya tiro le tiragatso, tlhabololo le phetolo ya metswedithuso ya setho, taolo ya boemo jwa mafelotiro le Ofisi ya Maemo le Kobamelo;
- (b) **Taolo ya Ditherisano, Dikamano tsa Badiri le Megolo** le rwala maikarabelo a tlhabololo ya setlamo, go naya ditiro boleng, thulaganyetso ya ka bontsi ya puso, mogolo, maemo a tiro (ditshiamelo ka bontsi kgotsa kakaretso), thulaganyo ya metswedithuso ya setho, ditherisano, dikamano tsa badiri le tharabololo ya dikganetsano le Lekala la Maitsholo, Tshiamo le Thuso ya Setegeniki ya Kgalemo la Tsamaiso ya Puso;
- (c) **Phitlhelelo ya Ditirelo tsa Puso le Taolo** le rwala maikarabelo a taolo ya ditsamaiso, phitlhelelo ya ditirelo le tokafatso ya kabo ya ditirelo, dikamano tsa baagi le botsayakarolo jwa setšhaba;
- (d) **Ditirelopuso ka Inthanete le Taolo ya Tshedimose tso** le le rwalang maikarabelo a taolo le puso ya thekenoloji ya tshedimose tso tlhaeletsano, taolo ya kgontsho ka inthanete le mafaratlhatlha a ditirelo tsa tshedimose tso tlhaeletsano, taolo ya tshedimose tso le baamegi le taolo ya kitso le botlhami; le
- (e) **Tsamaiso** le le rwalang maikarabelo a tshegetso ya ka fa gare mo taolong ya togamaano le tshegetso ya khuduthamaga, taolo ya tlhaeletsano le kitso ya ka fa gare, ditirelo tsa semolao, metswedithuso ya setho ya ka fa gare le taolo ya boemo jwa mafelotiro, taolo ya tshedimose tso ya ka fa gare, tlhaeletsano le thekenoloji, dikamano tsa boditšhabatšhaba le thuso ya ditšhelete ka baabi, boruni jwa ka fa gare, ditirelo tsa taolo ya matshosetsi le ditšhelete, Ofisi ya Poraefete ya Tona, Ofisi ya Poraefete ya Motlatsatona le Ofisi ya Mokaedikakaretso.

5. DINTLHA TSA KGOLAGANO TSA MOTLHANKEDI WA TSHEDIMOSETSO LE MOTLATSAMOTLHANKEDI WA TSHEDIMOSETSO

Mokaedikakaretso wa Lefapha la Tirelopuso le Tsamaiso ke Motlhankedi wa Tshedimose tso go ya ka PAIA. Motlatsamotlhankedi wa Tshedimose tso wa Lefapha ke Mokaedimogolo: Ditirelo tsa Semolao.

Aterese ya poso: Private Bag X916
PRETORIA 0001

Aterese ya lefelo: Batho Pele House
546 Edmond Street
ARCADIA

Mogala: 012-336-1218/1553/1006

Aterese ya imeile: PAIA@dpsa.gov.za

6. KAELO YA KHOMIŠENE YA DITSHWANELO TSA BOTHO YA AFORIKA BORWA E E KA GA KA MOO PAIA E DIRISWANG KA TENG

Go ya ka karolo 10 ya PAIA, SAHRC e tlhokega go rulaganya kaelo, mo nngwe le nngweng ya dipuo tsa semmuso, e e nang le tshedimose tso eo, ka mokgwa o o tshaloganyegang bonolo, jaaka go ka tlhokwa ke motho yo o eletsang go diragatsa ditshwanelo tsa gagwe go ya ka PAIA. Jaaka go kailwe fa godimo, kaelo e tla thusa motho ka esi yo o batlang go diragatsa tshwanelo go ya ka PAIA, fa maitlhommo a Mosupatsela ono e le go thusa motho ka esi yo o batlang go fitlhelwa tshedimose tso e e tshotsweng ke setlamo sa puso ka mokgwa o o nonofileng le ka matsetseleko. Kaelo ya go dirisa PAIA e fitlhelwa mo SAHRC. Dipotso di ka lebiswa go SAHRC mo:

Atereseng ya poso: Braampark Forum 3
33 Hoofd Street
Braamfontein

Mogaleng: +27 11 877 3600

Webesaeteng: www.sahrc.org.za
 imeileng: info@sahrc.org.za
 Dingongorego: complaints@sahrc.org.za

7. DIREKOTO

7.1 TLHALOSO YA DITLHOGO TSE LEFAPHA LE TSHOTSENG DIREKOTO TSA TSONA LE MEFUTA YA DIREKOTO TSE DI TSHOTSWENG KA SETLHOGO SENGWE LE SENGWE

Mabapi le maitlhommo a go nolofatsa kopo go ya ka PAIA, ditlhogo tse Lefapha le tshotseng direkoto tsa tsona le mefuta ya direkoto tse di tshotsweng ka setlhogo sengwe le sengwe ke tse di latelang:

A. Taolo le Tlhabololo ya Metswedithuso ya Setho

- a. Togamaano ya Metswedithuso ya Setho, Taolo ya Tiro le Tiragatso
- b. Tlhabololo ya Metswedithuso ya Setho
- c. Taolo ya Phetolo le Boemo jwa Mafelotiro

B. Taolo ya Ditherisano, Dikamano tsa Badiri le Megolo

- a. Tlhabololo ya Setlamo, Go Naya Ditiro Boleng le Thulaganyo ka Bontsi ya Puso
- b. Megolo, Maemo a Tiro le Dithulaganyo tsa Metswedithuso ya Setso
- c. Ditherisano, Taolo ya Dikamano tsa Badiri le Dikganetsano

C. Phitlhelelo ya Ditirelo tsa Puso le Tokafatso

- a. Taolo ya Ditsamaiso
- b. Phitlhelelo ya Ditirelo
- c. Tokafatso ya Kabo ya Ditirelo, Dikamano tsa Baagi le Botsayakarolo jwa Setšhaba

D. Ditirelopuso ka Inthanete le Taolo ya Tshedimosetso

- a. Puso le Taolo ya Thekenoloji ya Tshedimosetsotlhaeletsano
- b. Taolo ya Kgontsho ka inthanete le Mafaratlhatlha a Ditirelo tsa Tshedimosetsotlhaeletsano
- c. Taolo ya Tshedimosetso le Baamegi

d. Taolo ya Kitso le Botlhami

E. Tsamaiso

- a. Taolo ya Togamaano le Tshegetso ya Khuduthamaga
- b. Taolo ya Tlhaeletsano le Kitsogare
- c. Ditirelo tsa Semolao
- d. Taolo ya Metswedithusogare ya Setho le Boemo jwa Mafelotiro
- e. Taolo ya Tshedimosetsogare, Tlhaeletsano le Thekenoloji
- f. Dikamano tsa Boditšhabatšhaba le Thuso ya Ditšhelete ka Baabi

F. Ofisi ya Mokaedikakaretso

- a. Ofisi ya Maemo le Kobamelo
- b. Lekala la Maitsholo a Tsamaiso ya Puso, Thuso ya Setegeniki ya Tshiamo le Kgalemo
- c. Borunigare;
- d. Taolo ya Maitsholo le Matshosetsi
- e. Ditirelo tsa Taolo ya Ditšhelete

7.2 DIREKOTO TSE DI FITLHELEGANG KA BOTSONA

7.2.1 Kitsiso e rebotswe e e mabapi le mefuta ya direkoto tsa Lefapha tse di fitlhelegang ka botsona ntle le gore motho a dire kopo ya go di fitlhelela go ya ka ditsamaiso tse di mo PAIA.

7.2.2 Direkoto tse di mo webesaeteng ya Lefapha, www.dpsa.gov.za, di a fitlhelega mabapi le go bonwa kgotsa go di itseela ntle le gore motho a dire kopo go ya ka PAIA.

7.2.3 Go ya ka karolo 14(1)(e) ya PAIA, Lefapha le na le mefuta e e latelang ya direkoto tse di fitlhelegang ka botsona mabapi le go gatiswa le go tlhatlhojwa ntle le gore motho (modirakopo) a dire kopo go ya ka PAIA:

- (a) Melao, Melaotlhommo le Melawanataolo e e phasaladitsweng ke Lefapha;
- (b) dipholisi le dikaelo tse di phasaladitsweng;
- (c) diforomo tsa go dira kopo;
- (d) dikaedi tsa kgolagano;
- (e) diphasalatso mo inthaneteng;

- (f) dibukana le diboroutšhara;
- (g) dikgatiso tse di phasaladitsweng tsa go rekisa, go akaretsa le diboroutšhara tsa lefapha tsa go rekisa;
- (h) makwalodikgangnyana a a phasaladitsweng;
- (i) diphosetara le diphamfolete tse di phasaladitsweng;
- (j) dipegelo tse di phasaladitsweng;
- (k) ditogamaano;
- (l) maanotiragatso a ngwaga;
- (m) dipegelo tsa ngwaga;
- (n) dipuo tsa tekanyetsokabo;
- (o) makwalokgaso a diphatlairo; le
- (p) ditumalano tse di dirilweng kwa ditherisanong tsa mekgatlho ya badiri.

7.2.4 Webesaete ya Lefapha eo e leng www.dpsa.gov.za e na le bontsi jwa tshedimose tso e e kailweng mo ditemaneng 7.1 le 7.2 fa godimo, e e fitlhelegang ka tshamalalo mo Inthaneteng. Ka kopo tlhodumela le go dirisa webesaete pele o romela dikopo, ka ntlha ya gore e tla nna mokgwa o o bonolo wa go fitlhelela direkoto. O ka ikgolaganya gape le Lefapha go tlhomamisa gore a tshedimose tso e o batlang go e fitlhelela, e fitlhelega ka boyona, kgotsa a tsamaiso ya phitlhelelo ya tshedimose tso e tshwanetse go latelwa go fitlhelela dikwalo tseo.

7.2.5 Tshedimose tso e nngwe e e fitlhelegang ka boyona e e sa phasalatswang mo webesaeteng ya Lefapha e ka kopiwa kwa Lefapheng ntle le go romela kopo go ya ka PAIA.

7.2.6 Ga go foromo epe ya kopo ya phitlhelelo go ya ka PAIA e e tshwanetseng go tlatswa mabapi le direkoto tse di fitlhelegang ka botsona go ya ka temana eno. Fela, o ka duediswa mabapi le go dira khopi, fa go tlhokega.

7.3 TSELA YA GO DIRA KOPO

- (a) *Ke dira jang kopo ya go fitlhelela rekoto?*
 - Modirakopo o tshwanetse go dirisa foromo (Foromo A) e e gatisitsweng mo Lekwalodikgangnyeng la Puso (Kitsiso ya Puso R187 ya di 15 Tlhakole 2002).
 - Modirakopo o tshwanetse gape go tlhagisa gore a o batla khopi ya rekoto

kgotsa a o batla go tla kwa lefelong go tla go lebelela rekoto kwa diofising tsa setheo sa puso. Kgotsa, fa rekoto e se ya mofuta wa pampiri e ka lebelelwa ka mokgwa o o kopilweng, fa go kgonega.

- Fa modirakopo a dira kopo ya phitlhelelo ka mokgwa o o rileng (jk. Khopi ya pampiri, khopi ya seileketeroniki, jj.), modirakopo o tshwanetse go e fitlhelela ka mokgwa oo. Fa fela go dira jalo go ka kgoreletsa ntle le mabaka ka moo setheo se se amegang se dirang ka teng, kgotsa go ka senya direkoto, kgotsa go ka kgoreletsa tetlokhopi eo e seng mo bong jwa Puso. Fa ka mabaka a a utlwalang, phitlhelelo e ka se kgone go newa ka mokgwa o o kopilweng mme e ka newa ka mokgwa o mongwe, go tshwanetse ga balwa gore tuelo e tla nna bokae go ya ka mokgwa o o neng o kopilwe la ntlha ke modirakopo.
- Fa, mo godimo ga karabo e e kwetsweng ya kopo ya rekoto, modirakopo a kopa tshedimosetso ka ga tshwetso ka mokgwa mongwe le mongwe ofe, jaaka sekai ka mogala, seno se tshwanetse go tlhagiswa.
- Fa modirakopo a kopa tshedimosetso mo boemong jwa mongwe, go tshwanetse ga tlhagiswa maemo ao kopo e dirwang ka ona.
- Fa modirakopo a sa kgone go buisa le go kwala, kgotsa a golofetse, kopo e ka dirwa ka molomo. Motlhankedi wa tshedimosetso o tshwanetse go tlatsa foromo mo boemong jwa modirakopo yoo le go naya modirakopo khopi ya foromo e e tladitsweng.

(b) *Go amogela kgotsa go gana kopo:* Modirakopo o tshwanetse go newa phitlhelelo ya rekoto ya setheo sa puso fa kopo e obamela tse di latelang:

- Modirakopo o obamela ditlhokego tsotlhe tsa tsamaiso tse di mo PAIA tse di amanang le kopo ya phitlhelelo ya rekoto eo; le
- Phitlhelelo ya rekoto eo ga e a ganwa ka ntlha ya lebaka lefe la go se amogelwe le le umakilweng mo PAIA.

(c) *Dituelo tse di duelwang mabapi le kopo le kitsiso ya tshwetso e e tserweng mabapi le phitlhelelo*

- Modirakopo yo o batlang go fitlhelela rekoto e e nang le tshedimosetso ya bowena ya modirakopo yoo, ga a tshwanela go duela R35 e e duelwang mabapi le kopo. Modirakopo mongwe le mongwe yo mongwe o tshwanetse go duela R35 e e duelwang mabapi le kopo.

- Motlhankedi wa tshedimosetso o tshwanetse go itsise modirakopo (ntle le yo o itirelang kopo) ka kitsiso, e mo go yona a lopang modirakopo go duela tuelo e e beilweng (fa e le teng) le peeletso (fa e le teng), pele ga kopo e ka diragatswa.
- Modirakopo o ka dira boikuelo jwa ka fa gare, fa go le matshwanedi, kgotsa a dira kopo kwa kgotlatshekelong kgatllhanong le thendara kgotsa tuelo.
- Morago ga fa motlhankedi wa tshedimosetso a sena go tsaya tshwetso ka ga kopo, modirakopo o tshwanetse go itsisiwe ka ga tshwetso eo ka mokgwa o modirakopo a batlileng go itsisiwe ka ona.
- Fa kopo e amogetswe, tuelo e nngwe gape ya phitlhelelo e tshwanetse go dirwa mabapi le tlhagiso, patlo le paakanyo, mabapi le nako nngwe le nngwe e e tlhokegang mo godimo ga diura tse di beilweng go batla le go baakanya direkoto tsa tshenolo.
- Phitlhelelo ya direkoto e tla tshwarellwa go fitlhela madi otlhe a a tlhokegang a duetswe.

8. DEITHA LE TSHEDIMOSETSO YA METSWEDITHUSO YA SETHO YA PUSO

Tshedimosetso ya metswedithuso ya setho e e khutswafaditsweng kgotsa e beng ba yona ba fitlhlilweng ya badiredipuso mo makaleng a puso a bosetšhaba le a diporofense e ka kopiwa kwa Bokaeding jwa Taolo ya Tshedimosetso le Dithulaganyo tsa Tshedimosetso mo Lefapheng. Go eletswe e kete kopo ya semmuso go tswa kwa setheong e ka patwa ke lekwalo la semmuso le le nang le leina la setheo le le saenilweng ke motho yo o reboletsweng ka nepagalo mo boemong jwa setheo se se amegang.

9. DITIRELO TSE DI FITLHELWANG KE SETŠHABA

Ditiro tsa Lefapha, jaaka di thagisitswe mo temaneng 3, di ka tsela e e leng gore badirelwa ba lona gantsi ke mafapha a mangwe. Ga le neelane ka ditirelo dipe tse di fitlhelwang ke setšhaba. Fela, tshedimosetso nngwe e e rileng ya dipalopalo tsa baagi ka ga tirelopuso (jaaka sekai bogolo jwa tirelopuso le palo ya badiri mo lefapheng lengwe le lengwe) e ka kopiwa.

10. THULAGANYETSO E E LETLANG BONNALESEABE MO GO TLHANGWENG GA DIPHOLISI LE MO TIRAGATSONG YA DITIRO

- 10.1 *Pholisi le molao*: Fa Lefapha le tshitsinya pholisi e ntšhwa kgotsa molao le rerisana le bannaleseabe botlhe ka go ba laletsa gore ba dire ditshwaelo ka dipampiri tse di phasaladitsweng le/kgotsa ditherisanokatiso/dikhonferense. Tsamaiso ya botsayakarolo e farologana go ya ka mofuta wa porojeke e bile gantsi e a begwa pele ga tshimololo ya porojeke kgotsa morago ga moo.
- 10.2 *Kgato ya tsamaiso*: Mo lebakeng la fa kgato ya tsamaiso e ama thata kgotsa bobeb-
- (a) Ditshwanelo kgotsa ditsholofelo tse di mo molaong tsa motho mongwe le mongwe; kgotsa
 - (b) ditshwanelo tsa setšhaba,
- ditlhokego tsa tshiamo ya tsamaiso jaaka go tthagisitswe mo *Promotion of the Administrative Justice Act, 2000* (Molao 3 wa 2000)(“PAJA”), di tla diriswa. (Leba dikarolo 4 le 5 tsa PAJA, segolobogolo).
- 10.3 *Maemo a tirelo a badiredipuso*: Maemo a tirelo le merero e mengwe ya kgatlhegelo e e tshwanang ya badiredipuso e rerisanelwa kwa dikhanseleng tsa ditherisano tse di tlhomilweng go ya ka *Labour Relations Act, 1995* (Molao 66 wa 1995)(“LRA”). Ditlamo tsa badiri tse di emelang palo e e rileng ya badiredipuso di ka nna karolo ya khansele eo ya ditherisano. Khansele ya Thulaganyetsotherisano ya Tirelopuso ke setheo se kwa go sona, gareng ga tse dingwe, maemo otlhe a tirelo a a diriswang mo badiredipusong botlhe a rerisanelwang ka go tshwana. Dikhanseletherisano tsa maphata tse di latelang di teng:
- (a) Khanseletherisano ya Lephata la Tirelopuso;
 - (b) Khansele ya Dikamano tsa Bodiri jwa tsa Thuto;
 - (c) Khanseletherisano ya Lephata la Boitekanelo le Katlaatlololoago; le
 - (d) Khanseletherisano ya Lephata la Pabalesego le Tshireletsego.

11. DITOPOTSHWANELO TSE DI LENG TENG MABAPI LE DITIRO TSE DI SENG MO MOLAONG KGOTSA DITLOGELO TSE DI DIRILWENG KE BADIREDIPUSO

Dithulaganyo tse di latelang di teng mabapi le gore batho ba bege kgotsa ba lope ditshwanelo mo mabakeng a magatwe a ditiro tse di sa tlhomamang, tse di sa siamang kgotsa tse di seng mo molaong kgotsa ditlogelo tse di dirilweng ke batlhankedi ba ba thapilweng ke Lefapha:

- 11.1 *Dithulaganyo tsa go bega kgotsa go lopa ditshwanelo*:

- (a) Tshwanelo ya topotshwanelo mabapi le ditiro kgotsa dipalelo tsa go dira go ya ka PAIA: Tsamaiso ya boikuelo jwa ka fa gare go ya ka PAIA e dira taelo mabapi le moamegi yo o sa kgotsofalang go lebisa boikuelo go Tona (leba dikarolo 74 – 77 tsa PAIA). Morago ga go dirisa tsamaiso ya boikuelo jwa ka fa gare, kopo e ka dirwa le kgotlatshekelo (leba dikarolo 78 – 82 tsa PAIA).
- (b) Modiredipuso o ka lebisa sello kgotsa ngongorego e e amanang le tiro ya motlhankedi kgotsa tlogelo go Khomišene ya Tirelopuso gore go dirwe patlisiso (leba karolo 35 ya PSA).
- (c) Motho yo o lopang tshwanelo o ka, gareng ga tse dingwe, dirisa molao o o amanang le tsa ditiro, jaaka LRA le *Basic Conditions of Employment Act, 1997* (Molao 75 wa 1997) (“BCEA”).
- (d) Motho o ka ngongorega kwa motlhatlhobing wa ditiro mabapi le magatwe afe a tlolo ya BCEA (Leba karolo 78(1)(a)), kgotsa *Employment Equity Act, 1998* (Molao 55 wa 1998)(Leba karolo 34(e)).
- (e) Motho o ka ngongorega kwa Mosireletsing wa Setšhaba mabapi le magatwe a maitsholo a a seng mo molaong kgotsa a a sa siamang ka motlhankedi wa puso. Karolo 182(1) ya Molaotheo le karolo 7 ya *Public Protector Act, 1994* (Molao 23 wa 1994) di maleba mabapi le seno.
- (f) Motho o ka ngongorega kwa SAHRC mabapi le tiro kgotsa tlogelo e e dirilweng ke motlhankedi wa puso e go umakwang gore e gatakile tshwanelo ya botho efe ya botlhokwa ya motho. Karolo 15 ya *South African Human Rights Commission Act, 2013* (Molao 40 wa 2013) e a diriswa mo lebakeng leno.
- (g) Gore a sireletswe kgatlhanong le tsholomakgwakgwa ka ntlha ya tshenolo mabapi le maitsholo a a seng mo molaong kgotsa a a sa siamang ka mothapi kgotsa modiri-ka-ene, mongongoregi, o ka latela dithulaganyo tse di mo *Protected Disclosures Act, 2000* (Molao 26 wa 2000) (“PDA”).
- (h) Mongongoregi ka esi o ka tlhopha go lopa ditshwanelo tse dingwe tsa semolao jaaka tshekatsheko ya boatlhodi jwa kgato ya tsamaiso go ya ka PAJA.

11.2 Mefuta e mengwe ya topotshwanelo:

- (a) Mongongoregi o ka kopa mabaka a kgato ya tsamaiso go ya ka karolo 5 ya PAJA.
- (b) Motho o ka kopa gape go fitlhelela direkoto tsa lefapha la puso kgotsa setlamo se sengwe sa puso go ya ka karolo 11 ya PAIA.

11.3 Tiro ya go bega:

- (a) Modiredipuso, fa a tswelela go dira tiro ya gagwe semmuso, o tlamega, go ya ka

Khoutu ya Maitshwaro ya badiredipuso, go begela bothati jo bo maleba, tsietso, bobodu, tirelano le balosika fela, tsamaiso e e sokameng le tiro nngwe le nngwe efe e e nang le ditlamorago tsa tlolomolao kgotsa e e gobeletang dikgatlhego tsa setšhaba. Modiri yo o retelwang ke go obamela Khoutu ya Maitshwaro o tshwanetse go kgalengwa ka go latela ditsamaiso tsa kgalemo tse di umakilweng mo karolong 16A ya PSA. Molawanataolo 9 wa Melawanataolo ya Tirelopuso, 2016 le yona e maleba mo lebakeng leno.

- (b) Mothapi le modiri mongwe le mongwe o rwala maikarabelo a semolao go senola maitshwaro a bosenyi le mangwe le mangwe afe a a sa siamang mo lefelotirong. PDA segolobogolo e maleba mo lebakeng leno.

12. TSHEDIMOSETSO E NNGWE E E NEETSWENG GO YA KA KAROLO 14(1)(i) YA PAIA

Tshedimosetso nngwe le nngwe efe go ya karolo 14(1)(i) ya PAIA, e tla dirwa gore e fitlhelege jaaka fa go laetswe ke Tona ya Bosiamisi le Tlhabololo ya Molaotheo.

13. MOLAO WA TSHIRELETSO YA TSHEDIMOSETSO E E KA GA GAGO, 2013 (MOLAO 4 WA 2013)(“POPIA”)

13.1 Go ya ka karolo 2 ya POPIA, nngwe ya maitlhomong a POPIA ke go diragatsa tshwanelo ya semolaotheo ya go nna le sephiri, ka go sireletsa tshedimosetso e e ka ga gago fa e diragatswa ke moamegi yo o rwalang maikarabelo, go latela ditekanyetso tse di bonetsweng pele mo karolong 36 ya Molaotheo. Polelo "tshedimosetso e e ka ga gago" jaaka e tlhalositswe mo karolong 1 ya POPIA, e kaya tshedimosetso e e amanang le motho kgotsa setheo se se ka supiwang, eo e ka akaretsang, gareng ga tse dingwe, tshedimosetso e e amanang le lotso, tshekamelobong, bong, bosetšhaba, bomorafe kgotsa tshimologo ya loago ya motho, hisitori ya motho ya thuto, kalafi, tsa ditšhelete, bosenyi kgotsa tiro. Karolo 13 ya POPIA e pateletsa Lefapha go diragatsa tshedimosetso e e ka ga gago mabapi le maitlhomong a a rileng le a semolao fela. Go diragatswa ga tshedimosetso e e ka ga gago go ya ka POPIA go akaretsa, gareng ga tse dingwe, kokoanyo, peo, tseo, phatlhalatso kgotsa tatlho ya tshedimosetso.

13.2 Kgaolo 3 ya POPIA e tlhalosa bonnye ditlhokego mabapi le go diragatswa semolao ga tshedimosetso e e ka ga gago ke Lefapha. Ditlhokego tseno di ka se tlhokomologwe, ntle le fa ditlhotlholo tse di rileng di diriswa. Maitlhomong a go diragatswa ga tshedimosetso e e ka ga gago, mefuta ya ditlhogo tsa deitha le mofuta wa tshedimosetso

e e diragatswang ke Lefapha, baamogedi ba tshedimose tso e e ka ga gago, ke lelo ya go kgabaganya me lelwane ya tshedimose tso e e ka ga gago, gape le jaaka ditsela tsa tshireletso di a tlhaloswa fa tlase:

13.3 Maitlhom o a go diragatswa

Tshedimose tso e e ka ga gago e ka diragatswa fela mabapi le maitlhom o a a rileng. Maitlhom o a mabapi le ona Lefapha le diragatsang kgotsa le tla diragatsang tshedimose tso e e ka ga gago ke a a latelang:

(a) Mabapi le badiri:

- (i) Netefatso ya tshedimose tso ya mokopatiro ka nako ya kgato ya thaopo;
- (ii) netefatso ya tshedimose tso e e amanang le modiri yo o dirang kgwebo le Puso;
- (iii) merero ka kakaretso e e amanang le badiri eo e ka akaretsang:
 - o Ditshiamelo ka kakaretso;
 - o Phenšene;
 - o Thuso ya kalafi;
 - o Lenanetuelo;
 - o Kgato ya kgalemo; le
 - o Katiso;
- (iv) maitlhom o mangwe le mangwe afe a a tlhokegang a mabaka a a amanang le kamano ya tiro kgotsa kamano ya tiro e e solofetsweng.

(b) Mabapi le barekisi / bathelesi:

- (i) Go netefatsa tshedimose tso le go tlhomamisa dikaelo le tse dingwe tseo di neetsweng tse di tshwanetseng go tlhatlhojwa;
- (ii) maitlhom o a a amanang le tumalano kgotsa kamano ya kgwebo kgotsa tumalano kgotsa kamano ya kgwebo e e solofetsweng magareng ga baamegi;
- (iii) tuelo ya mananetheko;
- (iv) kobamelo ya bolaodi jwa Lefapha le dipateletse go tse dingwe; le
- (v) maitlhom o mangwe le mangwe afe a a tlhokegang a mabaka a a amanang le kgwebo ya Lefapha.

13.4 Mefuta ya ditlhogo tsa deitha le mefuta ya tshedimosetso e e ka ga gago e e diragatswang

Tse di latelang ke mefuta ya ditlhogo tsa deitha le tshedimosetso e e ka ga gago e e diragatswang ke Lefapha:

(a) Mabapi le badiri:

- (i) Leina le dintlha tsa kgolagano;
- (ii) nomoroitshupo le makwaloitshupo go akaretsa le makwalo a mosepele;
- (iii) hisitori ya tiro le basupi;
- (iv) dintlha tsa go banka le tsa ditšhelete;
- (v) dintlha tsa tuelo kwa bathong ba boraro (kgogo go tswa mo mogolong);
- (vi) dikonteraka tsa tiro;
- (vii) maano a tekano ya tiro;
- (viii) direkoto tsa thuso ya kalafi;
- (ix) direkoto tsa Letlole la phenšene;
- (x) direkoto tsa tuelo/mogolo;
- (xi) ditshekatsheko tsa tiragatso;
- (xii) direkoto tsa kgalemo;
- (xiii) direkoto tsa khunulogo; le
- (xiv) direkoto tsa katiso.

(b) Mabapi le badiri ba ba solofetsweng:

- (i) Aterese ya poso le/kgotsa aterese ya bonno;
- (ii) thaetlele le leina;
- (iii) dinomoro tsa kgolagano le/kgotsa aterese ya imeile;
- (iv) lotso;
- (v) hisitori ya tiro;
- (vi) dingwaga;
- (vii) bong;
- (viii) kemo ya lenyalo;
- (ix) bosetšhaba;
- (x) puo;
- (xi) tshedimosetso ya ditšhelete;
- (xii) nomoro ya lokwaloitshupo kgotsa ya lokwalo la mosepele; le

(xiii) tlhaeletsanoloago.

(c) Barekisi/bathelesi:

- (i) Leina le dintlha tsa kgolagano;
- (ii) boitshupo le/kgotsa tshedimosetso ya setlamo le tshedimosetso ya bakaedi;
- (iii) tshedimosetso go banka le tsa ditšhelete;
- (iv) tshedimosetso ka ga ditlhagiso kgotsa ditirelo; le
- (v) tshedimosetso e nngwe e e sa tlhagiswang mme e tlhokega ka mabaka gore e diragatswe mabapi le ditiro tsa kgwebo.

13.5 *Baamogedi kgotsa ditlhopho tsa baamogedi bao ba ka tlamelwang ka tshedimosetso*

Lefapha le tshola tshedimosetso mo boemong jwa Puso mme ka jalo ga le tlamele setlamo sepe kgotsa mokgatlho ope ntle le lefapha kgotsa setheo se sengwe sa Puso tshedimosetso e e ka ga gago. Tshedimosetso nngwe e e rileng e e ka ga gago e ka, fa go le jalo, tlamelwa baamogedi ba ba latelang ba tshedimosetso e e ka ga gago:

- (a) Bothati jwa taolo kgotsa Batsereganyi, go akaretsa le Tirelo ya Lotseno ya Aforika Borwa, fa Lefapha le patelesega semolao go arogana ka tshedimosetso;
- (b) batho ba boraro bao dituelo di dirilweng kwa go bona mo boemong jwa badiri; le
- (c) ditheo tse di rwalang maikarabelo a kgatelelo ya molao.

13.6 *Dikelelo tsa go kgabaganya melelwane tsa tshedimosetso tse di rulagantsweng tsa tshedimosetso e e ka ga gago*

13.6.1 Lefapha ga le tlamele ka tshedimosetso e e ka ga gago go kgabaganya melelwane, ntle le fa tshedimosetso eo e tlhokega mabapi le maitlhommo a go dirwa ga tiro ke modiri, kgotsa mabapi le maitlhommo a a nnang teng ka nako ya tiro le go ya ka bogolo jwa tiro ya modiri. Mo lebakeng leo, Lefapha le tshwanetse go netefatsa gore-

- (a) naga ya boamogedi e ka neelana ka maemo a a kwa godimo a tshireletso ao a tshwanang ka gotlhe le maemo a tshireletso a a bonetsweng pele mo POPIA; kgotsa
- (b) setlhogo sa deitha se dumalana le tshutiso ya tshedimosetso e e ka ga gagwe; kgotsa
- (c) tshutiso e a tlhokega mabapi le tiragatso ya tlamego ya sekonteraka magareng ga setlhogo sa deitha le letlhakore le le rwalang maikarabelo.

13.6.2 Mo tshedimosetso e e ka ga gago e ka bewang mo disefareng tsa deitha tse di kwa ntle ga Aforika Borwa, Lefapha le tshwanetse, ka moo go ka kgonegang go ya ka mabaka, go netefatsa gore (ba)moamogedi wa tshedimosetso eo e e ka ga gago o tla tsaya dikgato tsotlhe tse di tlokegang go sireletsa deitha le tshedimosetso e e ka ga gago e e amegang.

13.7 Mekgwatshireletso ya Tshedimosetso

Lefapha le tshwanetse go tsenya mo tirisong diporotokholo tsa tshireletso go sireletsa tshedimosetso e e ka ga gago gore e se fitlhelwe ntle le go latelela molao. Lefapha le bonela pele tokafatso ya Mekgwatshireletso ya Tshedimosetso jaana:

- (a) Ka go netefatsa gore karologanyo ya tshedimosetso e a gatiswa ka ntlha ya fa deitha ya badiri e arologangwa jaaka 'tshedimosetso e e ka ga gago' kgotsa 'tshedimosetso e e ka ga gago e e kgethegileng';
- (b) go netefatsa gore diporotokholo tsa tshireletso di a tokafatswa go netefatsa gore tshedimosetso ga e fitlhelwe ntle le tetla ka go tsenya mo tirisong mekgwatshireletso ya dikhomputara le mafaratlhatlha e e jaaka dikhunololamoraba, go tsenya mo tirisong mepakwana e e sireletsang dikhomputara, go tsenya mo tirisong dithibelamegare, go netefatsa tshireletso ya deitha ka go fetolela deitha go khoutu le tseleganyo ya tshedimosetso e e ka ga gago, go sireletsa dilepothopo le dikhomputara ka dikhunololamoraba kgotsa dibayometerikisi le go sireletsa Mafaratlhatlha a Poraefete a Khomputara (VPN);
- (c) diporotokholo tsa go itsise badiri kgotsa batho ba bangwe fa tshedimosetso e e ka ga bona e sa sireletsega, kgotsa fa bofitlha jwa tshedimosetso e e ka ga gago e e amegang bo sa latelwa; le
- (d) ka go netefatsa gore diporotokholo tsa tshireletso tse di gagametseng di a diriswa go kganela phitlhelelo ka batho ba boraro, tikologo ya ofisi, mafaratlhatlha a khomputara, dithulaganyo, lenanetiriswa la dikarolofefo, deitha kgotsa sediriswa se sengwe.

14. GO TLHABOLOWA LE PHITLHELELO YA MOSUPATSELA ONO JAAKA GO UMAKILWE MO KAROLONG 14(2) YA PAIA.

Go ya ka karolo 14(2) ya PAIA, Mosupatsela ono o tshwanetse, fa go tlhokega, go tlhabololwa ngwaga le ngwaga e bile o tshwanetse go fitlhelwa jaaka go umakilwe mo karolong 14(2) ya PAIA, go akaretsa le go o phasalatsa mo webesaeteng ya semmuso ya Lefapha mo www.dpsa.gov.za le go dira gore dikhopi tsa Mosupatsela di fitlhelege ka kopo

go tswa go Motlhankedi wa Tshedimose tso, mo dintlheng tsa kgolagano tse di neetsweng mo temaneng 5 fa godimo.

E rebotse mo letsatsing la di tsa kgwedi ya
2021.

MS YOLISWA MAKHASI

MOKAEDIKAKARETISO/MOTLHANKEDI WA TSHEDIMOSE TSO

LEFAPHA LA TIRELO LE TSAMAISO YA PUSO